

Beata Stypułkowska

Dydaktyczne zasady nauczania związane ze strukturą materiału kształcenia i jego przekazem w katechezie biblijnej

Problematyka zasad nauczania w katechezie biblijnej

W katechezie biblijnej powinniśmy brać pod uwagę różne grupy zasad, przydatne w nauczaniu: ogólne zasady działania, dydaktyczne zasady nauczania, katechetyczne zasady nauczania oraz zasady pracy z Pismem Świętym na katechezie. Bez uwzględnienia ogólnych zasad działania trudno mówić w ogóle o skuteczności. Najbardziej ważne w procesie kształcenia są zwłaszcza dwie: zasada świadomości celu działania oraz zasada planowego działania. Następnie należy uwzględnić dydaktyczne zasady działania, które są przeznaczone dla procesu kształcenia. Nie ma ustalonej liczby ani hierarchii dydaktycznych zasad nauczania. Niektóre z nich podawane są przez wszystkich dydaktyków (np. zasada pogłębowości), inne wymieniane są rzadko, ale ich stosowanie w katechezie biblijnej jest konieczne (np. zasada egzemplaryczności).

Przyjmując na J. Półturzyckim, że: „zasady w pedagogice oznaczają zarówno normy postępowania uznane za właściwe w celu osiągnięcia założonych celów pedagogicznego postępowania, jak też formułują podstawy, na których opierają się postępowania właściwe dla procesu wychowania lub nauczania”¹ winni-

¹ J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1996, s. 106.

śmy w nauczaniu uwzględniać szereg zasad. Dydaktycy nie podają żadnej zamkniętej listy i nie należy się tego spodziewać. Autorzy podają różne zasady i w niejednakowej kolejności². Dlatego też katecheta może i powinien dokonać pewnej selekcji znanych zasad dydaktycznych, by proces kształcenia przebiegał w sposób uporządkowany i skuteczny. Dobór zasad nauczania w pewnym sensie jest działaniem subiektywnym. Jest wynikiem refleksji nad celami i materiałem kształcenia.

Warto zatem dokonać pewnej selekcji dydaktycznych zasad nauczania i uporządkować je, dokonując podziału na zasady dotyczące struktury materiału nauczania oraz na zasady dotyczące działania uczniów w procesie kształcenia. Do pierwszej grupy zaliczymy wówczas: zasadę stopniowania trudności, zasadę pogłębowości, zasadę egzemplaryczności, zasadę korelacji, zasadę związku teorii z praktyką, zasadę trwałości wiedzy oraz zasadę operatywności wiedzy. W drugiej grupie zasad dydaktycznych znajdują się: zasada aktywności, zasada indywidualizacji i zespołowości, zasada samodzielności oraz zasada kształcenia umiejętności kształcenia się. W dalszym toku bierzemy pod uwagę katechetyczne zasady nauczania. Należy do nich przede wszystkim zasada wierności Bogu i człowiekowi³, dalej zasada świadectwa kate-

² W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 170–189; Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1995, s. 115–132; K. Kruszewski, *Najpotrzebniejsze zasady dydaktyczne*, w: *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, red. Tenże, Warszawa 1994, s. 258–283; W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 211–247; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 98–116.

³ Adhortacja apostołska Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach, *Catechesi tradendae*, [w:] *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, red. W. Kubik, Warszawa 1985, t. 2, [dalej skrót: Ct], n. 55; Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Directorium Catechisticum Generale* [dalej skrót: DCG (1997)], tłum. polskie, Poznań 1998, n. 145; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Dokument przyjęty podczas 313 zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Łowiczu w dniu 20 czerwca 2001, Kraków 2001, n. 31.

chety⁴ oraz zasada doświadczenia wspólnoty chrześcijańskiej⁵. W katechezie biblijnej stosujemy jeszcze katechetyczne zasady interpretacji tekstów biblijnych: zasady historyczno-literackie, zasady teologiczne i egzystencjalne odczytywanie Pisma Świętego⁶.

Skuteczność katechezy nie zależy jednak całkowicie od właściwego wyboru i stosowania określonych zasad nauczania. Katecheta winien patrzeć na swoją posługę jako na dzieło Boże, dlatego w procesie katechetycznym najważniejsze jest dla katechety rozwijanie i pogłębianie więzi z Bogiem, który go posyła. Korzystanie z określonych zasad jest jedynie narzędziem, bez którego trudno mówić o poprawnym procesie zdobywania wiedzy i umiejętności. Jednakże nawiązywanie przez katechizowanych więzi z Bogiem w wyniku katechezy nie jest sprawą zasad. Katecheta oddziałuje na uczniów przez swoje doświadczenie więzi z Bogiem, a dzieje się to jakby poza jego wpływem. Nie może zaplanować prawidłowego oddziaływania na uczniów, tak samo jak nie może sam z siebie sprawić, by cieszyć się wśród katechizowanych autorytetem. Dochodzimy tutaj do zagadnienia wiarygodności świadectwa. Stosowanie dydaktycznych zasad nauczania jest jedynie wyrazem odpowiedzialności katechety za przekaz depozytu wiary. Mimo, że nie wszystko zależy od katechety, powinien on zrobić wszystko, co może.

W rzeczywistości współczesnej katechezy szkolnej katecheta może natrafić na grupy zamknięte na problematykę religijną. I w tym przypadku znajomość dydaktycznych zasad nauczania nie zaszkodzi, a może wydatnie pomóc. W żadnym razie nie należy

⁴ Por. DCG (1997) 23.

⁵ Por. tamże 78.

⁶ B. Stypulkowska, *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, Kraków 1999, s. 77-95; *Taż*, *Dlaczego dydaktyka biblijna jest konieczna w formacji katechetycznej?*, *CzST* (1999) z. 27, s. 255-269; o samych zasadach historyczno-literackich zob. także: *Taż*, *Dydaktyka biblijna w formacji katechetycznej*, „Horyzonty wiary” [dalej skrót: HW] 12 (2001) nr 1, s. 74-83.

kwestionować znaczenia i roli dydaktycznych zasad nauczania w katechezie biblijnej.

W niniejszym artykule omówiono jedną grupę dydaktycznych zasad nauczania, a mianowicie zasady związane ze strukturą materiału kształcenia i jego przekazem, koncentrując się na ich znaczeniu w katechezie biblijnej.

Dydaktyczne zasady nauczania związane ze strukturą materiału kształcenia i jego przekazem

Grupa zasad dydaktycznych związanych ze strukturą materiału kształcenia i jego przekazem pomaga nauczycielowi w poprawnej analizie materiału kształcenia i sprawia, by przekaz był dla uczniów jasny i uporządkowany. Wyniki kształcenia zależą w dużej mierze od działalności nauczyciela i jego umiejętności dydaktycznych.

Zasada stopniowania trudności

Zasada stopniowania trudności zwana także zasadą przystępności⁷ dotyczy przekazu treści nauczania. Aby skutecznie zapoznać uczniów z materiałem kształcenia przekaz treści winien być uporządkowany. Duże bloki tematyczne powinny być podzielone na mniejsze części. Nowe wiadomości i umiejętności winny być wprowadzane po opanowaniu poprzedniej części materiału i utrwaleniu wiedzy wyjściowej. Zasada stopniowania trudności łączy się z zagadnieniem nauczania pojęć oraz zdobywania określonych umiejętności. Stosowanie tej zasady polega na przekazie „od znanego do nieznanego” – np. od znanych perykop do nieznanych, „od łatwiejszego do trudniejszego” – od Ewangelii do innych tekstów biblijnych, „od tego, co bliskie do tego, co dalsze” – od Nowego Testamentu do Starego Testamentu, „od rzeczy ogól-

⁷ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 233–236; W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 185–187.

nych do bardziej szczegółowych” - np. najpierw ogólna charakterystyka proroków, potem dostrzeganie różnic między prorokami. Stosowanie zasady stopniowania trudności wymaga wcześniejszej poprawnej analizy materiału kształcenia. Treść nauczania należy ujmować w prawidłowej kolejności (stosowanie hierarchii prawd objawionych), dzielić całość na części (np. lepiej po kolei zapoznawać uczniów z czterema ewangelistami niż na jednej katechezie naraz z wszystkimi), wiązać poszczególne części w całość (synteza, główne tematy), podkreślać tematy główne (konieczność systematyzacji, syntezy).

W katechezie biblijnej przestrzeganie tej zasady polega przede wszystkim na stosowaniu zrozumiałych terminów i pojęć. Dlatego katecheta winien korzystać ze słowników i encyklopedii biblijnych w celu wyjaśnienia trudności terminologicznych⁸, np. znaczenia terminów faryzeusz, celnik, Samarytanin, zbawienie. Przy wprowadzaniu nowego materiału najpierw winniśmy się zorientować, co uczniowie wiedzą na dany temat. Materiał nauczania winniśmy przekazywać stopniowo, na każdym poziomie wzbogacać treść nauczania. W katechezie biblijnej spotykamy się z błędem powierzchownej analizy tekstów biblijnych⁹. Można spotkać sytuację, w której katecheta ogranicza interpretację tekstu biblij-

⁸ Przydatne w katechezie i w samodzielnym studium biblijnym mogą być zwłaszcza słowniki: H. Langkammer, *Słownik biblijny*, Katowice 1984; Tenże, *Mały słownik biblijny*, Wrocław 1993; *Praktyczny słownik biblijny*, red. A. Grabner-Haider, Warszawa 1994; X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1993; *Słownik teologii biblijnej*, red. Tenże, Poznań 1990; *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B. M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 1996; P. Calvo Coressi, *Kto jest kim w Biblii*, Łódź 1992, *Słownik-Konkordancja osób Nowego Testamentu*, oprac. P. Cz. Bosak, Poznań 1991; M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989 oraz encyklopedie: *Encyklopedia biblijna*, red. P. J. Achtemeier, Warszawa 1999; *Mała encyklopedia biblijna*, Kraków 1995; *Encyklopedia Biblii. Źródła. Historia. Tradycja*, red. J. Drane, Warszawa 2000.

⁹ B. Stypułkowska, *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, Kraków 1999, s. 101-102.

nego do zadawania pytań dotyczących jedynie sensu wyrazowego albo w klasach o różnych poziomach ogranicza się do prostej analizy tekstu. Stosowanie zasady stopniowania trudności wymaga podjęcia od katechety coraz to głębszego interpretowania omawianych tekstów biblijnych. Gdy na jednym poziomie wystarczy proste omówienie perykopy z Ewangelii, to już w starszej klasie można omówić daną perykopę w kontekście całej Ewangelii, porównać ją z tekstami synoptycznymi, omówić w kontekście Nowego Testamentu lub całej Biblii. Winniśmy mieć świadomość, iż uczniowie wiele tekstów biblijnych znają ze słyszenia, uczestnicząc regularnie we Mszy św., w Liturgii Słowa¹⁰.

Zasada stopniowania trudności zwraca również uwagę na wielostopniowe wdrażanie ucznia w nabywanie umiejętności. Nie wystarczy np. raz pokazać uczniom, jak można znaleźć odpowiedni fragment w Biblii. Dopiero wtedy, gdy uczeń kilkakrotnie odnajdzie wskazany tekst możemy mówić o posiadaniu umiejętności. Stopniowe wprowadzanie ucznia w działanie jest ważne również przy nauczaniu stosowania rozmaitych katechetycznych metod biblijnych. Najpierw winniśmy wielokrotnie przećwiczyć określone czynności w klasie (w formie pokazu, pracy w grupach oraz pracy indywidualnej), a następnie możemy polecić zastosowanie danej metody w domu. Przykład może stanowić uczenie metody Tabeli Obserwacji (z grupy metod McDowella¹¹). Uczenie się tej metody może przebiegać w trzech etapach: najpierw wiele razy wypełniamy Tabelę Obserwacji z całą klasą na tablicy, potem zadajemy ją do pracy w małych grupach (wtedy obserwujemy umiejętności uczniów w posługiwaniu się nią), na końcu dopiero zadajemy ją do samodzielnego wypełnienia przez uczniów, najpierw w klasie, a później jako pracę domową. Stopniowe wprowadzanie nowych elementów i umiejętności sprzyja przeżywaniu radości poznawania i uczenia się. Czytanie Biblii i praca z tekstem

¹⁰ Tamże, s. 102.

¹¹ J. McDowell, *Przewodnik do zrozumienia Twojej Biblii*, Kraków 1990.

biblijnym nie może przekraczać możliwości uczniów. Zadania muszą być dla uczniów możliwe do wykonania. Stopniowanie trudności służy adekwatnemu doborowi treści i formy przekazu. Gdy mamy do czynienia z bardzo zróżnicowaną grupą uczniów pod względem intelektualnym, wówczas należy dostosować poziom nauczania do średniej możliwości uczniów¹². Określamy „standard” umiejętności oraz wiedzy, który winni osiągnąć uczniowie o średnich możliwościach intelektualnych. Nie wyklucza to jednak indywidualizacji wymagań wobec uczniów zdolniejszych. Dlatego też stosowanie zasady stopniowania trudności ściśle jest związane z zagadnieniem wymagań programowych oraz zasadą indywidualizacji i zespołowości.

Ważne jest uwzględnianie poziomu poszczególnych grup wiekowych. Katecheza biblijna oparta na konkretnej perykopie (np. z liturgii niedzielnej) inaczej będzie przebiegała w szkole podstawowej, gimnazjum oraz liceum. Treści nauczania na poziomie licealnym nie możemy automatycznie przenosić do gimnazjum czy szkoły podstawowej i odwrotnie. Dostatecznie często można spotkać bezradność katechety dotyczącą gruntowniejszego omówienia tekstu biblijnego, co zazwyczaj świadczy o braku u niego należytego kontaktu z Pismem Świętym. Katecheza winna być na każdym poziomie twórcza i odkrywczą dla ucznia. Zbyt infantylny przekaz treści nauczania wpływa demobilizująco na uczniów i odnosi podobny skutek jak przekaz niezrozumiały z powodu występowania nieznanymi uczniom terminów fachowych.

W katechezie biblijnej katecheta winien pamiętać o stopniowym wprowadzaniu uczniów w świat Biblii. A. Läßle w swoim dziele *Od egzegezy do katechezy*¹³ przy każdym omawianym zagadnieniu podaje wskazówki dotyczące przekazu treści na poziomie przedszkolnym, na dwóch poziomach podstawowych: dla uczniów młodszych (w wieku 7-10 lat), dla uczniów starszych

¹² J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, dz. cyt., s. 109.

¹³ A. Läßle, *Od egzegezy do katechezy*, t. 1-2, Warszawa 1986.

(w wieku 11–14 lat) oraz na poziomie ponadpodstawowym, obejmującym również dorosłych. Ważne jest, aby katecheta dostosowywał przekaz do poziomu i wieku uczniów, a w ramach jednego roku szkolnego potrafił przekazać materiał w sposób uporządkowany.

W katechezie biblijnej winniśmy pamiętać jeszcze o kolejności przekazu treści nauczania. W zapoznawaniu się z Pismem Świętym, najważniejsze są same teksty biblijne. Katecheta winien wdrażać uczniów do czytania tekstów. Wiedza biblijna potrzebna jest nam do zrozumienia konkretnych tekstów, a nie do zwiększenia wiedzy ogólnej. Na studiach teologicznych można niekiedy zauważyć osoby, które zdają egzaminy z określonych ksiąg biblijnych, ale tych ksiąg nie czytały. Ich wiedza opiera się na notatkach z wykładów i komentarzy egzegetycznych. Katecheza biblijna nie może być powieleniem tego zachowania. Celem katechezy biblijnej nie jest zdobycie określonej wiedzy na temat Pisma Świętego, ale przygotowanie uczniów do czytania i poprawnego rozumienia tekstów biblijnych. Jeżeli uczeń sam z siebie w trakcie całego okresu katechezy szkolnej nie przeczyta przynajmniej raz całego kanonu, możemy wówczas powiedzieć, że podstawowy cel katechezy biblijnej nie został osiągnięty. Aby zachęcić ucznia do samodzielnego czytania całości Pisma Świętego winniśmy w odpowiedni sposób zapoznawać go z fragmentami.

Zasada stopniowania trudności pomoże katechecie w doborze odpowiednich tekstów biblijnych. Na katechezie uczeń powinien spotykać się z różnorodnymi tekstami biblijnymi, by w trakcie samodzielnego studium był przygotowany do odbioru wielorakich form biblijnych. Katecheta winien przedstawić poszczególne rodzaje tekstów stosując zasadę stopniowania trudności. Dotyczy to również wyboru omawianych ksiąg biblijnych. Zbyt często bowiem korzystamy z pojedynczych zdań lub krótkich fragmentów, zapominając o ich kontekście bliższym i dalszym. Kontekst bliższy to nie tylko poprzedzające daną perykopę fragmenty, ale również przesłanie i charakter całej księgi, w której znajduje się inte-

resujący nas fragment. Kontekstem dalszym jest dla nas przesłanie całej Biblii. Poznajemy go przez porównywanie omawianego przez nas fragmentu z innymi, analogicznymi tekstami i badanie znaczenia używanych terminów. Wyrwanie pojedynczych zdań z kontekstu jest nieprawidłowe i dlatego uczeń na katechezie winien być zachęcany i przygotowany do czytania dłuższych fragmentów w domu. Od katechety powinna wyjść sugestia kolejności poznawania poszczególnych ksiąg. Każdy katecheta winien zatem mieć własne doświadczenie kursorycznej lektury Pisma Świętego i winien być zorientowany w tematyce i charakterze poszczególnych ksiąg biblijnych¹⁴.

Zasada stopniowania trudności jest przydatna zarówno w przygotowaniu materiału nauczania, jak i jego przekazywaniu. Jest związana z innymi dydaktycznymi zasadami nauczania, jak np.: zasadą trwałości wiedzy, zasadą operatywności wiedzy, zasadą korelacji czy też zasadą kształcenia umiejętności uczenia się.

Zasada pogłębowości

Zasada pogłębowości jest jedną z najwcześniej sformułowanych i najpowszechniej uznawanych zasad nauczania¹⁵. Mówi ona o konieczności bezpośredniego „naocznego” poznawania rzeczy, zjawisk czy czynności, bądź też za pośrednictwem takich pomocy naukowych, jak: obraz, fotografia, film, wykres, tabela, model, mapa. Na podstawie obserwacji, myślenia lub działania uczeń poznaje rzeczywistość. Jest to droga od konkretnego do abstrakcji i od abstrakcji do konkretnego¹⁶. W zakres stosowania zasady pogłębowości wchodzi również posługiwanie się przykładami w toku wykładu, tzw. „upogłębienia teorii” Gdy zapoznaje-

¹⁴ B. Stypułkowska, *Studium biblijne katechety w ujęciu dydaktycznym*, „Polonia Sacra” V (XXIII) nr 8/52 (2001), s. 363–390.

¹⁵ J. Półturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, dz. cyt., s. 108.

¹⁶ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 178.

my uczniów z określonym gatunkiem literackim w Biblii (np. Psalmem), analizujemy wybrany Psalm.

Dzięki stosowaniu zasady pogłębowości w nauczaniu określone terminy, pojęcia, zjawiska czy wydarzenia wywołują konkretny obraz w umyśle uczniów. Uczeń będzie potrafił podać przykład pojęcia czy rzeczywistości oraz odróżnić go od anty-przykładu.

W katechezie biblijnej konieczne jest stosowanie map biblijnych. W naszym przypadku mamy do czynienia z rodzajem mapy historycznej. Znajomość mapy historycznej uzyskuje się przez wykonanie pewnych działań wprowadzających¹⁷. Na początku należy zapoznać się z legendą danej mapy i ustalić granice czasowe okresu historycznego, do którego się odnosi. Następnie należy poznać zarys granic państw, które mapa obejmuje i ustalić miejsca znanych wydarzeń. Można porównać historyczną mapę ze współczesną oraz na współczesnej mapie wskazać miejsca biblijnych miejscowości (często historyczne nazwy miast ulegały zmianom). W dalszej pracy zastanawiamy się nad wpływem warunków naturalnych na przebieg wydarzeń historycznych. Bardzo istotne jest to, by podczas bieżącej lektury Pisma Świętego przy napotykanii na nazwy geograficzne umiejscawiać ich położenie na mapie historycznej i współczesnej. Zwłaszcza w klasach gimnazjalnych i licealnych dobre przeprowadzanie katechezy wymaga stałego odnoszenia się do map historycznych biblijnych krajów. Nie sposób nie korzystać z map historycznych przy tematach o wydarzeniach ewangelicznych w konkretnych miejscowościach lub krainach geograficznych, wędrówkach patriarchów, narodu wybranego.

Dlatego znajomość historii oraz geografii winna być wykorzystywana dla potrzeb lepszego zrozumienia tekstów biblijnych. Katecheta winien odczytywać dany tekst w jego kontekście historycznym. Konieczna zatem wydaje się znajomość historii Izraela (w powiązaniu z historią powszechną)¹⁸, historii tworzenia się kanonu oraz znajomość środowiska, w jakim dany tekst powstał.

¹⁷ J. Majerska, *Samokształcenie kierowane w procesie nauczania historii*, Bydgoszcz 1981, s. 158.

Ważna jest również znajomość geografii¹⁹ (wraz z umiejętnością postępowania się mapą historyczną) oraz archeologii biblijnej²⁰.

Znajomość ukształtowania terenu może wpłynąć na lepsze zrozumienie biblijnej perykopy. O Ziemi Świętej mówimy jako o „piątej Ewangelii”²¹, dlatego przydatne jest nawet czytanie współczesnych reportaży z krajów biblijnych²², by lepiej zapoznać się z geografią miejsc biblijnych. Nieodzowne jest przy tym poznawanie mapy. Analiza map fizycznych i historycznych bardzo pomaga przy zrozumieniu tekstów biblijnych. Dlatego katecheta nie tylko sam powinien ją stosować, ale i wdrażać też swoich ucz-

¹⁸ Bardzo pomocne będą pozycje: J. Bright, *Historia Izraela*, Warszawa 1994; M. Grant, *Dzieje dawnego Izraela*, Warszawa 1991; *Starożytny Izrael. Od czasów Abrahama do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian*, pr. zbior., Warszawa 1994; B. Bravo, E. Wipszycka, *Historia starożytnych Greków*, Warszawa 1992, t. 3, roz. 6–8: „Państwo Ptolemeuszów”, „Państwo Seleukidów”, „Żydzi”, s. 141–354; *Cywilizacje starożytne*, red. A. Cotterell, Łódź 1990; A. Świderkówna, *Hellenika. Wizerunek epoki od Aleksandra do Augusta*, Warszawa 1974; E. Wipszycka, *O starożytności polemicznie*, Warszawa 1994; Taż, *Kościół w świecie późnego antyku*, Warszawa 1994; M. Simon, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa. I–IV w.*, Warszawa 1992.

¹⁹ J. Rogerson, *Świat Biblii*, Warszawa 1996; Z. Ziółkowski, *Spotkania z Biblią*, dz. cyt., s. 114–289.

²⁰ Katecheci winni się zapoznać z popularnonaukowymi pozycjami z archeologii biblijnej: S. H. Horn, *Z archeologią przez kraje biblijne*, Warszawa 1989; A. Millard, *Skarby z czasów biblijnych*, Racibórz 1994. W zagadnienia pracy archeologicznej doskonale wprowadzić może: C. W. Ceram, *Bogowie, groby i uczeni. Powieść o archeologii*, Warszawa 1959. Cenne dla katechetów (wraz z bogatą bibliografią) są: S. Gądecki, *Archeologia biblijna*, t. 1–2, Gniezno 1994; W. F. Albright, *Archeologia Palestyny*, Warszawa 1964; Tenże, *Od epoki kamiennej do chrześcijaństwa*, Warszawa 1967; J. A. Thompson, *Biblia i archeologia*, Warszawa 1965; V. Fritz, *Archeologia biblijna. Mały słownik*, Warszawa 1995. Wprowadzenie do zagadnień archeologii biblijnej można znaleźć [w:] Z. Ziółkowski, *Spotkania z Biblią*, Poznań 1971, s. 355–677; J. Kudasiewicz, *Biblia, historia, nauka*, Kraków 1987, s. 224–249.

²¹ Z. Ziółkowski, *Spotkania z Biblią*, dz. cyt., s. 113.

²² Zob. np. B. Rudnicki, *Sądny dzień przy ścianie placu*, Szczecin 1989; B. Troński, *Smak Ziemi Obiecanej*, Poznań 1990) oraz przewodników po Ziemi Świętej (Izrael. Przewodnik turystyczny *Ossolineum*, Wrocław 1992; P. Skucha, *Ziemska ojczyzna Jezusa*, Warszawa 1985; J. Murphy-O'Connor, *Przewodnik po Ziemi Świętej*, Warszawa 1996

niów do analizowania tekstów biblijnych przy pomocy dostępnych dla siebie pomocy biblijnych.

Katecheta winien wdrażać swoich uczniów w umiejętność posługiwania się mapą fizyczną i historyczną. Właściwy „odczyt” mapy może być źródłem wielu wiadomości, ułatwiających zrozumienie różnych fragmentów biblijnych. Korzystanie z mapy historycznej oraz porównywanie jej z mapą współczesną, oglądanie zdjęć i filmów z miejsc związanych z historią zbawienia przybliży uczniom opisywane wydarzenia i osoby oraz wiąże je z konkretnymi miejscami. Tym samym pomaga w odkrywaniu Boga, obecnego w historii i życiu poszczególnych ludzi. Objawienie bowiem ma przecież wymiar historyczny.

Dla pogłębienia przekazu pożyteczne jest również pokazywanie filmów biblijnych oraz obrazów o tematyce biblijnej. Dzieła sztuki są nie tyle ilustracjami konkretnych wydarzeń biblijnych, ile często ich swoistą interpretacją²³. Skojarzenie konkretnego obrazu z tekstem biblijnym wpłynie na utrwalenie treści. Wyraźny przekaz interpretacyjny zawiera sztuka ikon. Znajomość symboliki ikon może bardzo uwydatnić i pogłębić interpretację perykop biblijnych (np. ikona Przemienienia, Chrztu Jezusa w Jordanie, Ukrzyżowania, Zmartwychwstania, Wizyty Trzech Aniołów u Abrahama itd.)²⁴. Prawdziwe jest stwierdzenie, że „ikona jest

²³ Zob. np. dłonie ojca miłosiernego w obrazie Rembrandta, *Powrót syna marnotrawnego*. W twórczości tego malarza spotykamy wiele prac o tematyce biblijnej, które mogą wzbogacić katechezę: *Lkamienowanie św. Stefana*, *Balam i oślica*, *Tobiasz i Anna*, *Dawid z głową Goliata przed Saulem*, *Samson i Dalila*, *Wskreszenie Łazarza*, *Przypowieść o bogaczu*, *Judasz zwracający srebrniki*, *Jeremiasz oplakujący zniszczenie Jeruzolimy*, *Ofiara Abrahama*, *Uczta Baltazara*, cykl *Pasja Chrystusa*, *Osłepienie Samsona*, *Krajobraz z miłosiernym Samarytaninem*, *Święta Rodzina*, *Wieczera w Emmaus*, *Józef i zona Putyfara*, *Jakub błogosławiący synów Józefa*, *Mojżesz z tablicami przymierza*, *Zwiastowanie pasterzom*, *Triumf Mardocheusza*, *Ecce Homo*.

²⁴ Pomocne mogą być następujące pozycje: L. Uspienski, *Teologia Ikony*, Poznań 1993; P. Florenski, *Ikonoostas i inne szkice*, Warszawa 1984; P. Evdokimov, *Prawosławie*, Warszawa 1986, s. 277–306; T. Łukaszuk, *Obraz święty – ikona w życiu, wierze i w teologii Kościoła. Zarys teologii świętego obrazu*, Częstochowa 1993.

głęboko związana z Ewangelią i liturgią i w nich się zakorzenia²⁵. I dotyczy to nie tylko wydarzeń nowotestamentalnych. Każda ikona ma swoje biblijne korzenie. Możemy nawet mówić o jedności Pisma Świętego i ikony²⁶. Niedawno ukazała się pozycja dotycząca wykorzystania ikon w katechezie²⁷. Autorka podaje wiele praktycznych wskazówek dotyczących przedstawiania bogactwa treści teologicznych ikon w trakcie katechezy, do pogłębiania wiary i modlitwy²⁸. Daje też przykłady krótkich wprowadzeń do medytacji wybranych ikon: „Trójcy Świętej” A. Rublowa, Ikony Matki Bożej Włodzimierskiej i Ikony Narodzenia²⁹. Ścisły kanon w jakim „pisane są” ikony pozwala na jednoznaczne odczytanie zawartych treści w obrazie. W ramach katechezy biblijnej uczniowie winni spotkać się z niektórymi dziełami sztuki, aby byli świadomi ukrytego w nich bogactwa. Chodzi jednak o to, by katecheta wybrał jedynie takie dzieła, które posiadają przekaz kerygmatyczny zgodny z orędziem biblijnym³⁰.

W sposób ograniczony natomiast powinno stosować się zasadę pogładowości przy zapoznawaniu dzieci zwłaszcza młodszych ze światem duchowym: Trójcą Świętą, aniołami, szatanem³¹. Opisy biblijne ukazują rzeczywistość duchową posługując się zazwyczaj obrazami symbolicznymi, nie dającymi się w sposób prosty ukazać przy pomocy obrazu graficznego. Korzystanie wówczas z dzieł sztuki, które tę rzeczywistość przedstawiają byłoby nieporozumieniem ze względu na specyfikę poznawczą

²⁵ E. Sender, *L'icône image de l'invisible. Eléments de théologie, esthétique et technique*, Paris 1981, s. 8.

²⁶ Katechizm Kościoła Katolickiego [dalej skrót: KKK], 1160.

²⁷ L. Potyrała, *Ikona. Katechetyczna funkcja ikony*, Kraków 1998.

²⁸ Tamże, s. 52–64.

²⁹ Tamże, s. 64–69.

³⁰ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 127.

³¹ J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 104; W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 233.

u dzieci młodszych, konkretyzację przedstawianych treści i zjawisk³².

Stosowanie zasady pogłębłości to nie tylko umożliwianie uczniom oglądania obrazów, ale również pozwolenie im na twórczą odpowiedź ucznia w formie plastycznej na usłyszany kerygmat (obraz, rysunek, tabela, plansza)³³.

Zasada egzemplaryczności

Zasada egzemplaryczności polega na wyborze tematów (elementów) reprezentatywnych dla danego zagadnienia. Zakłada redukcję materiału nauczania bez szkody dla całości procesu kształcenia oraz zrozumienia danej dziedziny. Redukcję materiału nauczania można przeprowadzać na dwa sposoby³⁴. Pierwszy z nich polega na przekazywaniu uczniom tylko niezbędnych wiadomości, dotyczących poznawanego zagadnienia. Drugi sposób redukcji materiału nauczania odnosi się do egzemplarycznego układu treści³⁵.

Stosowanie zasady egzemplaryczności jest bardzo przydatne w katechezie biblijnej. W trakcie nauki szkolnej nie jesteśmy w stanie zapoznać uczniów ze wszystkimi fragmentami Biblii. Ze względu na bogactwo materiału i różnorodność form katecheta jest zmuszony do dokonywania selekcji. W katechezie biblijnej pierwszy rodzaj selekcji materiału nauczania będzie dotyczył wyboru tematów. Nie sposób bowiem zapoznać uczniów z całą teologią biblijną. Lepiej przekazać uczniom mniej, ale dokładniej, niż więcej materiału, ale powierzchownie. Uczeń winien poznać naj-

³² L. Wołoszynowa, *Młodszy wiek szkolny*, w: *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa 1976, s. 606–623.

³³ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 127.

³⁴ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 78–79; W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., 165–167; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 115.

³⁵ S. Piskorz, *Dobór i układ treści w nauczaniu geografii*, w: *Zarys dydaktyki geografii*, red. Tenże, Warszawa 1995, s. 75–76.

ważniejsze, kluczowe treści. Drugi sposób selekcji materiału będzie polegał na tym, że katecheta zapoznając uczniów z całym bogactwem Biblii wybierze takie fragmenty, które będą wzorcowe dla innych.

Wybór stosownych fragmentów biblijnych winien być prze-myślany. Stosowanie zasady egzemplaryczności pomaga w zapoznaniu uczniów z ważniejszymi tekstami biblijnymi oraz przygotowuje ich do poprawnego odbioru podobnych tekstów. Katecheta winien uważać, by w trakcie nauki szkolnej uczeń spotkał się z charakterystycznymi formami przekazu biblijnego (tekstami prorockimi, historycznymi, mądrościowymi, apokaliptycznymi itd.).

Również w zapoznawaniu uczniów z historią zbawienia tok egzemplaryczny przekazu związany z wybranymi postaciami biblijnymi jest bardzo przydatny. Przedstawiamy uczniom takie postacie i związane z nimi wydarzenia, które są charakterystyczne dla danej epoki oraz księgi. Uczeń zapoznając się z nimi, analizując wybrane teksty nabywa zdolności analizowania i rozumienia podobnych tekstów, wydarzeń czy sytuacji³⁶. W klasach młodszych maksymalnie ograniczamy ilość poznawanych osób i faktów. W miarę upływu lat wraz ze wzrostem możliwości percepcyjnych uczniów wzbogacamy ich wiedzę o nowe elementy. Dlatego też pierwszy kontakt z historią zbawienia może ograniczyć się do kilku osób ze Starego³⁷ i Nowego³⁸ Testamentu oraz dotyczyć najważniejszych wydarzeń z nimi związanych. Im starsza klasa, tym materiał nauczania będzie bardziej wzbogacany o nowe treści. Jednakże na każdym etapie katecheta winien dbać o to, by koncentrować się na głównych zagadnieniach i na tym, co jest najistotniejsze. Katecheza biblijna nie jest w stanie wyczerpać

³⁶ J. Charytański, *Problemy katechezy biblijnej*, art. cyt., s. 12.

³⁷ Możemy zapoznać uczniów np. z Abrahamem, Mojżeszem, Dawidem i wybranym prorokiem: Eliaszem czy Jeremiaszem.

³⁸ Możemy zapoznać uczniów z Jezusem, Maryją, Józefem, kilkoma Apostołami: Piotrem, Janem, Andrzejem, Mateuszem, kilkoma uzdrowionymi.

całej historii Izraela³⁹. Uczeń nie musi zatem znać imion wszystkich proroków czy królów izraelskich. Zbyt drobiazgowo zapoznawanie uczniów z treścią ksiąg Pisma Świętego wypaczyłoby zadania katechezy biblijnej.

W katechezie biblijnej warto z samego Pisma Świętego czerpać wskazówki dotyczące doboru treści materiału nauczania. Niejednokrotnie w Biblii napotykaamy fragmenty będące swoistymi streszczeniami historii zbawienia lub interpretacją teologiczną znaczących wydarzeń. Przykład może stanowić dzieło deuteronomistyczne⁴⁰. Autor deuteronomistyczny dla interpretacji historii we wszystkich ważniejszych punktach rozwoju wypadków komponuje mowę jakiejś ważnej postaci lub przedstawia własną refleksję teologiczną⁴¹. W literaturze mądrościowej, a nawet w pismach nowotestamentalnych natrafiamy na katalogii wybitnych postaci oraz przegląd głównych wydarzeń z historii zbawienia⁴². Dzieje Izraela spisane w księgach biblijnych nie są również zwykłym przekazem historycznym we współczesnym rozumieniu, lecz raczej teologicznym spojrzeniem różnych tradycji na obecność i czyny Boga w narodzie wybranym.

Katecheta znając dobrze cały kanon będzie wiedział, którym wydarzeniom biblijnym oraz osobom występującym w historii zbawienia winien poświęcić najwięcej uwagi w procesie nauczania. Dlatego niezwykle ważne jest kursoryczne czytanie Pisma Świętego przez katechetę w sposób ciągły⁴³.

³⁹ J. Charytański, *Problemy katechezy biblijnej*, art. cyt., s. 12.

⁴⁰ Pwt, Joz, Sdz, 1-2 Sm, 1-2 Krl. Zob. na ten temat R. Fuller, *Historia deuteronomistyczna*, w: *Słownik Wiedzy Biblijnej*, red. B. M. Metzger, M. D. Coogan, Warszawa 1996, s. 214-215.

⁴¹ Np. Pwt 1-3; Joz 2; 12; 23; 1 Sm 12; 1 Krl 8; Sdz 2, 1-3; 2 Krl 17, 7-23. Zob.: T. Brzegowy, *Księgi historyczne Starego Testamentu*, Tarnów 1996, s. 22.

⁴² Np. Mdr 10-19; Syr 44-50; Hbr 11; Dz 7, 1-53.

⁴³ B. Stypułkowska, *Studium biblijne katechety w ujęciu dydaktycznym*, art. cyt., s. 365-366.

Korelacja to współzależność lub wzajemne powiązanie. Możemy mówić o zasadzie korelacji w odniesieniu do wybranego aspektu katechetycznego (np. wzajemnych związków między różnymi księgami biblijnymi), w odniesieniu do integracji elementów nauczania katechetycznego (Biblii, Liturgii, prawd wiary), w odniesieniu do integralności prawd wiary, w odniesieniu do związków między wyznawaną wiarą a postępowaniem. Korelacja może odnosić się również do innych przedmiotów nauczania.

O korelacji w katechezie biblijnej mówimy przede wszystkim w kontekście katechetycznej zasady wierności Bogu i człowiekowi⁴⁴. Celem katechezy bowiem jest nie tylko poprawne przekazanie kerygmatu, ale i uwzględnienie sytuacji egzystencjalnej uczniów, doprowadzenie do spotkania słowa Bożego z doświadczeniem ludzkim. Korelacja w katechezie uwzględnia współzależność, jaka istnieje między orędziem biblijnym a ludzkim życiem⁴⁵. Na płaszczyźnie katechezy biblijnej korelacja oznacza również uwzględnianie dwóch zasad teologicznych w interpretacji tekstów z Pisma Świętego, a mianowicie jedności całej Biblii i analogii wiary. Jedność całej Biblii oparta jest na chrystocentryzmie⁴⁶. Analogia wiary natomiast mówi nam o spójności prawd wiary między sobą i w całości planu Objawienia⁴⁷. Zasada analogii wiary oznacza zgodność interpretacji pojedynczej perykopy z całością kształtem Objawienia, co znaczy, iż sens jakiegoś tekstu biblijnego nie może być sprzeczny z sensem innych wypowiedzi biblijnych bądź dogmatów Kościoła. Zasada ta chroni przed wysnu-

⁴⁴ R. Murawski, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, „Katecheta” 18 (1974), s. 196–201.

⁴⁵ Tenże, *Katecheza korelacji*, „Communio” 13 (1983) nr 1, s. 102.

⁴⁶ J. Kudasiewicz, *Biblia, historia, nauka. Rozważania i dyskusje biblijne*, Kraków 1987, s. 113; S. Grzybek, *Pismo Święte historią zbawienia, w: Idee przewodnie soborowej konstytucji o Bożym Objawieniu*, Kraków 1968, s. 115–116.

⁴⁷ KKK 114.

ciem wniosków teologicznych na podstawie jednego tekstu biblijnego. Katecheta nie może opierać argumentacji na subiektywnie rozumianych słowach (często z pominięciem ich kontekstu bliższego i dalszego). Możemy powiedzieć, że zasada jedności Biblii oraz zasada analogii wiary są zasadami wewnętrznej korelacji tekstów biblijnych. Korelacja dydaktyczna odnosi się jeszcze do innych przedmiotów szkolnych.

Materiał katechetyczny doskonale współgra z zagadnieniami poruszonymi w trakcie nauki innych przedmiotów szkolnych. Katecheta winien orientować się nie tylko w programach katechetycznych, lecz również w programach innych przedmiotów w klasie, w której uczy. Podstawa programowa⁴⁸ zwraca uwagę na korelację nauki religii z językiem polskim, historią, wiedzą o społeczeństwie, sztuką, fizyką i astronomią, biologią, geografiam, informatyką oraz etyką. Korelacja nauki religii z innymi przedmiotami ma pomóc uczniowi w całościowym ujmowaniu wiedzy i wykorzystywaniu jej w swym codziennym życiu⁴⁹. Katecheza biblijna zachowuje ścisły związek z historią i geografiam, jak to mogliśmy zauważyć przy omawianiu zasady poglądowności. Również w trakcie analizy tekstów biblijnych katecheta winien odwoływać się do wiadomości uczniów uzyskanych na lekcjach języka polskiego. Zrozumienie sensu wyrazowego, określenie stylu autora i rozpoznanie gatunku literackiego i inne tego typu zagadnienia podkreślają związek między językiem polskim a katechezą biblijną. Czytanie przekładów biblijnych dokonywanych przez Czesława Miłosa, Jana Kochanowskiego lub czytanie przekładów obcojęzycznych wykorzystuje wiadomości uzyskane w czasie innych zajęć w szkole dla potrzeb katechezy biblijnej i znacznie ją wzbogaca.

Z zasadą korelacji ściśle związane są ścieżki edukacyjne. W szkole podstawowej wyróżniono cztery ścieżki edukacyjne:

⁴⁸ Konferencja Episkopatu Polski. Komisja Wychowania Katolickiego, *Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych*, Poznań 1999 [dalej skrót: Podstawa].

⁴⁹ Podstawa, s. 12.

edukację prozdrowotną, edukację ekologiczną, edukację czytelnictwczą i medialną oraz wychowanie do życia w społeczeństwie⁵⁰. W gimnazjum i szkole ponadpodstawowej wyróżniamy sześć ścieżek: edukację filozoficzną, edukację prozdrowotną, edukację czytelnictwczą i medialną, edukację regionalną – dziedzictwo kulturowe w regionie, edukację europejską, kulturę polską na tle tradycji śródziemnomorskiej⁵¹.

Dydaktyczna zasada korelacji jest związana z innymi zasadami nauczania, jak np.: zasadą trwałości wiedzy, zasadą operatywności wiedzy, zasadą stopniowania trudności czy też zasadą kształcenia umiejętności uczenia się.

Zasada związku teorii z praktyką

Zasada związku teorii z praktyką mówi o konieczności harmonijnego wiązania ze sobą wiedzy naukowej z praktyką codziennego życia⁵². W procesie kształcenia nauczyciel winien kierować procesem przechodzenia od teorii do praktyki, czyli wykorzystywania wiedzy w działaniu, a uczeń powinien zdobywać odpowiednie umiejętności i nawyki⁵³.

Na płaszczyźnie katechezy stosowanie tej zasady polega na harmonijnym związaniu ze sobą celu dydaktycznego z celem wychowawczym. Elementy doktrynalny i egzystencjalny mają się wzajemnie przenikać. Nie ma prawdziwej katechezy bez realizacji któregoś z celów. Cel wychowawczy ma być w miarę możliwości związany z konkretnym tematem katechezy. Głównym celem katechezy biblijnej jest doprowadzenie do tego, by uczeń czytał i potrafił poprawnie interpretować teksty biblijne i aby odczytywał ich sens egzystencjalny, uczestnicząc w Liturgii słowa lub samodzielnie poznając Pismo Święte. Cel ten jest zatem celem

⁵⁰ Tamże, s. 17-20.

⁵¹ Tamże, s. 31-33; 110-112.

⁵² Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 181.

⁵³ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, dz. cyt., s. 192-193.

wychowawczym, praktycznym. Jednakże, chociaż w katechetycznej interpretacji tekstów najważniejszy jest dla nas ich sens egzystencjalny, to przecież dochodzimy do niego przez zrozumienie na płaszczyźnie historyczno-literackiej, a potem teologicznej. Najpierw zatem należy podjąć wiele działań, by zmierzyć się z „teorią” biblijną, zanim będziemy mogli wysnuć wnioski egzystencjalne. Czytanie egzystencjalne Biblii stanowi trzeci wymiar⁵⁴ konieczny do odczytania Pisma Świętego jako słowa Bożego kształtującego osobiste życie chrześcijanina. Jest ono związane z teologicznym odczytywaniem tekstu, lecz w porównaniu z nim ma większy wymiar życiowy. Ślad takiego podejścia do Pisma Świętego dostrzegamy w samej Biblii w zjawisku reinterpretacji, jak i literaturze żydowskiej, zwłaszcza w metodzie peszeru⁵⁵. W katechezie biblijnej chodzi o podjęcie takiego czytania słowa Bożego, które będzie wpływać na codzienne, życiowe wybory uczniów. Stanie się to wówczas, gdy dojdzie do konfrontacji kerygmatu biblijnego z życiem katechizowanych. Spotkanie ze słowem Bożym winno mieć charakter objaśniający istotę tekstu biblijnego oraz aktualizujący prawdę zawartą w Biblii z życiem chrześcijańskim. Objasnienie i aktualizacja mają nawzajem się przenikać⁵⁶. Związany jest z tym aspekt dostosowywania katechezy do różnego wieku katechizowanych. Dyrektorium Katechetyczne w następujący sposób ujmuje to zagadnienie: „Z jednej strony bowiem wiara uczestniczy w rozwoju osoby, a z drugiej każdy okres życia jest wystawiony na wyzwanie nadania mu charakteru chrześci-

⁵⁴ Obok odnalezienia sensu historyczno-literackiego oraz teologicznego danego tekstu. Zob. B. Stypułkowska, *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, dz. cyt., s. 71–77.

⁵⁵ Zob. S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994, s. 68–69.

⁵⁶ C. Rogowski, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997, s. 27; B. Dreher, *Einführung in die Auswahlbibel „Gott unser Heil“*, Freiburg 1967, s. 44–42.

jańskiego i przede wszystkim musi się utrwać przez coraz to nowe zadania powołania chrześcijańskiego (...) Dlatego nieodzowne jest zwrócenie uwagi na wszystkie elementy, jakie wchodzą w grę, zarówno antropologiczno-ewolucyjne, jak i teologiczno-pastoralne, przy wykorzystaniu także najnowszych osiągnięć nauk o człowieku i nauk pedagogicznych dostosowanych do różnego wieku"⁵⁷. Powyższy tekst wskazuje na konieczność dostosowywania biblijnego komentarza do możliwości percepcyjnych uczniów. Również wskazania dla codziennego życia, czerpane z Biblii, winny uwzględniać stopień dojrzałości chrześcijańskiej katechizowanych. Tylko wówczas będzie prawidłowo stosowana zasada związku teorii z praktyką, powiązania orędzia biblijnego z codziennym życiem katechizowanych.

Systematyczne i uporządkowane wprowadzanie odbiorców katechezy w orędzie biblijne i jego rozumienie winno być dokonywane z uwzględnieniem aspektu egzystencjalnego. Uczeń nie tylko powinien znać i rozumieć zasady katechetycznej interpretacji tekstów biblijnych oraz katechetyczne metody biblijne, ale również powinien biegle się nimi posługiwać. Z zasadą związku teorii z praktyką związana jest problematyka stopniowania trudności podczas nauczania czynności praktycznych. Uczeń nie tylko powinien posiadać określoną wiedzę, ale również powinien wiedzieć jak i do czego może ją wykorzystać. W tym punkcie zasada łączności teorii z praktyką związana jest z zasadą operatywności wiedzy, zasadą stopniowania trudności, zasadą kształcenia umiejętności uczenia się, zasadą aktywności, zasadą samodzielności oraz z planowaniem wyników⁵⁸ i wykorzystaniem taksonomii ABC⁵⁹.

⁵⁷ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* [dalej skrót: DCG] [1997], 171.

⁵⁸ B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, dz. cyt., s. 146-148; Tenże, *Cele kształcenia*, w: *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, dz. cyt., s. 38-44.

⁵⁹ B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, dz. cyt., s. 86-100; ABC testów osiągnięć szkolnych, red. B. Niemierko, Warszawa 1975, s. 21; Tenże, *Cele kształcenia*, art. cyt., s. 13-16.

Zasada trwałości wiedzy

Zasada trwałości wiedzy przypomina o właściwościach procesu zapamiętywania. Pamięć człowieka jest wybiórcza: pamiętamy to, co nas interesuje. Niekiedy dłużej pamiętamy wiedzę zdobytą mimowolnie niż to, czego uczyliśmy się w sposób świadomy. Należy liczyć się z tym, że uczniowie niewiele zapamiętają z pojedynczej katechezy lub z całego cyklu, jeżeli nie będziemy stosować odpowiedniej ilości powtórzeń.

W katechezie biblijnej w samym Piśmie Świętym znajdziemy doskonały materiał utrwalający i rozszerzający zdobytą wcześniej przez uczniów wiedzę. Refleksja nad ważnymi wydarzeniami z historii zbawienia jest podejmowana wielokrotnie przez różne księgi. Mamy do czynienia zatem z różnymi przekazami tradycji, powstałymi niejednokrotnie w znacznych odstępstwach czasowych. Pożądane jest na katechezie zapoznawanie uczniów z różnymi opisami ważnych wydarzeń. Jednymi z najbardziej znaczących wydarzeń dla Izraela jest wyjście z Egiptu i wędrówka przez pustynię, w czasie której zawarto przymierze z Bogiem. Różne opisy w Pięcioksięgu oraz w Księdze Psalmów pozwalają zrozumieć późniejsze aluzje zamieszczone np. w pismach prorockich. Przykładem może być obraz wędrówki przez pustynię, który u Ozeasza⁶⁰ przedstawiony jest jako ideał więzi narodu z Bogiem. W psalmach natrafiamy zresztą na różną interpretację wydarzeń historycznych⁶¹.

Biblijni autorzy poświęcają bardzo wiele uwagi królowi Dawidowi. Nie wywołuje to zdziwienia, zważywszy na kluczowe znaczenie tej postaci w całej historii zbawienia oraz określeniu Boga jako prawdziwego króla Izraela⁶². Historię Dawida winniśmy przedstawić na katechezie zarówno przy pomocy opisów wyda-

⁶⁰ Oz 2, 16.

⁶¹ Wystarczy porównać ze sobą Ps 105 i 106.

⁶² Zob. np. psalmy królewskie.

rzeń zawartych w księgach historycznych⁶³, jak i Psalmów, które przedstawiają przeżycia i modlitwę Dawida w konkretnych sytuacjach. Pierwsze wersety psalmów zawierają zazwyczaj starożytnie uwagi dotyczące rodzaju literackiego, instrumentów i melodii według których należy dany psalm śpiewać, zastosowania liturgicznego, okoliczności historycznych związanych z psalmem i autora lub osoby, której dany psalm jest dedykowany⁶⁴. Wiele z tych tytułów wskazuje na konkretne wydarzenia z życia Dawida⁶⁵. Wiele uwag, zwłaszcza we wspomnianym tekście syryjskim odnosi się również do innych osób i wydarzeń historycznych⁶⁶.

⁶³ 1 Sm 16–31; 2 Sm, 1 Krł 1–2, 1 Krn 11–29.

⁶⁴ L. Stachowiak, *Księga Psalmów*, [w:] *Wstęp do Starego Testamentu*, red. Tenże, Poznań 1990, s. 359; S. Łach, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1990, s. 45.

⁶⁵ Np. w Biblii hebrajskiej: Ps 3; 18 (17); 34 (33); 51 (50); 52 (51); 54 (53); 56 (55); 57 (56); 59 (58); 60 (59); 63 (62); 142 (141). W Biblii greckiej oraz w Peszicie, oficjalnej Biblii chrześcijan języka syryjskiego, takich uwag odnośnie do życia Dawida spotykamy o wiele więcej, oprócz tych, które znajdują się w Biblii hebrajskiej, związane z Dawidem są ponadto przy następujących psalmach: Ps 10 (11); 20 (21); 25 (26); 34 (35); 35 (36); 37 (38); 39 (40); 40 (41); 41 (42); 42 (43); 52 (53); 53 (54); 54 (55); 57 (58); 60 (61); 61 (62); 63 (64); 64 (65); 66 (67); 67 (68); 68 (69); 69 (70); 70 (71); 71 (72); 72 (73); 73 (74); 76 (77); 80 (81); 83 (84); 85 (86); 103 (104); 107 (108); 108 (109); 111 (112); 114 (115); 126 (127); 138 (139); 139 (140); 140 (141); 142 (143); 143 (144). Uwagi przy tych psalmach, pochodzące z Peszity zob. w: *Psalterz Biblii Greckiej. Przełożył według wersji Septuaginty, wprowadzeniem i komentarzem opatrzył ks. Antoni Tronina*, Lublin 1996, s. 14.

⁶⁶ Np. uwagi dotyczące wyjścia z Egiptu oraz Mojżesza: Ps 18 (19); 43 (44); 46 (47); 49 (50); 77 (78); 89 (90); 97 (98); 98 (99); 113 A (114); 133 (134); 135 (136); zburzenia lub odbudowania Jerozolimy: Ps 78 (79); 86 (87); 95 (96); 149; Ezechiasza: Ps 90 (91); Jozuego lub przejścia przez Jordan: Ps 94 (95); 99 (100); Jakuba 104 (105); synów Samuela, Joela i Abiasza: Ps 106 (107), towarzyszy Ananiasza, gdy wyszli z pieca: Ps 116 (117); Asafa kronikarza i kapłanów służących Panu: Ps 117 (118); wygnanych z Babilonu: Ps 119 (120); 136 (137); powrotu z niewoli babilońskiej: Ps 121 (122); Zorobabela, wodza uprowadzonych: Ps 122 (123); 127 (128); Aggeusza i Zachariasza Ps 125 (126); 126 (127); 145 (146); 146 (147 A); 147 (147 B), 148; Nehemiasza: Ps 129 (130); arcykapłana Jozuego, syna Josedeka: Ps 130 (131).

Katecheza biblijna winna traktować Psalterz jako księgę uprzywilejowaną. Znajomość psalmów ułatwi uczniom zrozumienie innych ksiąg biblijnych, bo psalmy są uważane jako streszczenie Pisma Świętego⁶⁷. Psalterz, który dla wierzących jest szkołą modlitwy⁶⁸, dostarczy uczniom wielu rodzajów modlitw, którymi mogą się modlić w różnych sytuacjach życiowych. Wreszcie w Księdze Psalmów uczniowie mogą odkrywać tajemnicę Chrystusa⁶⁹, a jej lekturze mogą zjednoczyć się z Bogiem⁷⁰.

To tylko niektóre przykłady podejmowania przez różne teksty biblijne określonej tematyki. Z dydaktycznego punktu widzenia ważne jest to, że omawiając różne fragmenty dotyczące tych samych wydarzeń utrwalamy znajomość faktów biblijnych oraz poszerzamy wiedzę uczniów odnośnie do interpretacji tekstów biblijnych. Jednakże korzystając wybiórczo z fragmentów różnych ksiąg biblijnych winniśmy uważać, by nie dokonywać nieprawidłowej kompilacji. Każda księga charakteryzuje się oddzielnym spojrzeniem teologicznym, dlatego teksty opowiadające o tych samych wydarzeniach mogą różnić się między sobą. Nie należy za wszelką cenę uzgadniać przebiegu wydarzeń czy też przedstawiać pełnej biografii danej osoby. Byłoby to nie tylko w większości niemożliwe, ale i też nieprawidłowe. Mimo, iż w tekstach biblijnych spotykamy szereg informacji historycznych, autorzy biblijni nie byli historykami we współczesnym rozumieniu tego pojęcia.

Zasada trwałości wiedzy przypomina o konieczności wzbudzania zainteresowania nowym materiałem u uczniów oraz wytwarzania pozytywnych motywów uczenia się. Aby utrwalić oparty materiał konieczne są ćwiczenia, w których uczniowie mogą się poznaną wiedzą posługiwać. Systematyzowanie wiadomości winno być połączone z samodzielnym ich odtwarzaniem

⁶⁷ Św. Atanazy, *List do Marcelina*, n. 2-9, [w:] A. Tronina, *Teologia psalmów. Wprowadzenie do lektury Psalterza*, Lublin 1995, s. 222-230.

⁶⁸ A. Tronina, *Teologia psalmów*, dz. cyt., s. 154.

⁶⁹ Na temat chrystianizacji Psalterza zob.: tamże, s. 133-137.

⁷⁰ Tamże, s. 158.

przez uczniów. Dlatego też i w katechezie biblijnej konieczne są jednostki powtórzeniowe, dokonujące syntezy poszczególnych bloków tematycznych oraz stosowanie przez katechetę licznych zabiegów, aby ułatwić uczniowi trwale zapamiętanie wiadomości i trwale opanowanie umiejętności.

Zasada trwałości wiedzy jest związana z innymi dydaktycznymi zasadami nauczania, jak np.: zasadą stopniowania trudności, zasadą operatywności wiedzy, zasadą korelacji czy też zasadą kształcenia umiejętności uczenia się.

Zasada operatywności wiedzy

Stosowanie zasady operatywności wiedzy przejawia się tym, że zdobyte wiadomości i umiejętności mogą być wykorzystywane przez ucznia w dowolnej sytuacji. Zasada ta związana jest z poprawnym ułożeniem i realizacją planu dydaktycznego, aby uczeń przyswoił sobie opanowywany materiał w sposób skuteczny i mógł się nim posługiwać w warunkach poza szkolnych⁷¹. Jeżeli uczeń potrafi wykorzystać wiedzę i umiejętności nabyte podczas katechezy w sytuacjach dla siebie nowych, wówczas cel kształcenia został osiągnięty.

Jednym z głównych celów katechezy biblijnej jest przygotowanie ucznia do odbioru tekstów biblijnych czytanych i komentowanych w Liturgii słowa oraz wdrożenie do samodzielnego czytania Pisma Świętego. Tak postawiony cel zakłada zatem stosowanie zasady operatywności wiedzy.

Zasadzie operatywności wiedzy sprzyja tok problemowy katechezy, który zawarty jest w strukturze antropologiczno-kerygmatycznej. Problem w ujęciu dydaktycznym jest to trudność o charakterze teoretycznym lub praktycznym, której przezwyciężenie wymaga aktywnej i badawczej postawy ze strony ucznia oraz prowadzi od wzbogacenia posiadanej przez niego wiedzy⁷².

⁷¹ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 128.

⁷² Tamże.

Katecheta winien tworzyć sytuacje, które będą wymagały od ucznia korzystania z nabytej wcześniej wiedzy i zastosowania umiejętności w warunkach dla siebie nowych. Chodzi o przekształcanie tzw. „wiedzy biernej” w „wiedzę operatywną”⁷³.

Nauczanie problemowe sprzyja zaangażowaniu uczniów w tok nauczania. Nie sprowadza się ono do metody pytań i odpowiedzi⁷⁴. W katechezie biblijnej najczęściej powierzchowna interpretacja tekstu z Pisma Świętego sprowadza się do prostych pytań stawianych przez katechetę: kto? co? dlaczego? Jeżeli jednak chcemy, aby nasi uczniowie uczyli się świadomie i samodzielnie, winniśmy sprawić, aby to oni stawiali pytania. Możliwość formułowania pytań zwiększa zaciekawienie uczniów poruszaną problematyką, uświadamia im to, co chcą wiedzieć, a uzyskując odpowiedź na stawiane pytania trwalej i lepiej ją zapamiętują⁷⁵. Uczniowie w procesie nauczania powinni stawiać więcej pytań niż katecheta. Katecheta powinien jedynie wskazywać im pewien kierunek poszukiwań. Jeżeli stawia pytanie, winno być ono przemyślane i skłaniające do myślenia, najlepiej, gdy jest to pytanie otwarte. Jeżeli już zadajemy pytania zamknięte – co jest niekiedy konieczne, zwłaszcza w klasach młodszych – to należy uważać, aby zbytnio nie sugerować odpowiedzi, np. mówiąc nie dokończony zdanie, aby uczniowie dopowiedzieli brakujący wyraz lub rozpoczynać pytania od „czy”⁷⁶.

Wyżej opisane prawidłowe postępowanie katechety jest charakterystyczne dla nauczania problemowego, przeciwstawnego nauczaniu podajacemu. W nauczaniu podającym katecheta zastanawia się nad tym, jakie treści ma przekazać, co zrobić, co powiedzieć. W nauczaniu problemowym katecheta koncentruje się na uczniach: czego się dowiedzą, w jaki sposób. W nauczaniu prob-

⁷³ Tamże.

⁷⁴ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, dz. cyt., s. 213.

⁷⁵ R. Fisher, *Uczymy, jak się uczyć*, Warszawa 1999, s. 38.

⁷⁶ W. Okoń, *Zarys dydaktyki*, Warszawa 1956, s. 103.

lemowym główną troską katechety jest przygotowanie takich zadań, aby realizując je uczniowie osiągnęli zamierzony cel kształcenia.

Nauczanie problemowe jest dla uczniów najlepszym przygotowaniem do wykorzystywania wiedzy oraz umiejętności w warunkach dla siebie nowych. Tym samym najlepiej służy zasadzie operatywności wiedzy. Z tą zasadą związane są ściśle inne dydaktyczne zasady nauczania, takie jak: zasada aktywności, zasada samodzielnności, zasada trwałości wiedzy czy zasada kształcenia umiejętności uczenia się.

Podsumowanie

Dydaktyczne zasady nauczania, zwłaszcza te związane ze strukturą materiału kształcenia i jego przekazem, mogą wydatnie pomóc katechezie w planowaniu procesu nauczania, jego realizowaniu i sprawdzaniu wyników kształcenia w katechezie biblijnej. Dydaktyczne zasady nauczania są ze sobą ściśle związane. Często wręcz się uzupełniają. Dzieje się tak np. w przypadku zasad: stopniowania trudności, trwałości i operatywności wiedzy oraz korelacji. Przy analizie materiału kształcenia warto z nich korzystać, gdyż są one bardzo pomocne. W odróżnieniu od katechetycznych oraz biblijnych zasad interpretacji Pisma Świętego w katechezie, dydaktyczne zasady nauczania mają charakter uniwersalny. Przydatne są w nauczaniu różnych przedmiotów szkolnych. Poza tym katecheta może dokonywać selekcji i preferować niektóre zasady bez szkody dla prawidłowego przebiegu procesu dydaktycznego. Należy się liczyć również z tym, że katecheta może stosować niektóre zasady zupełnie nieświadomie. Tym właśnie dydaktyczne zasady nauczania najbardziej się różnią od innych zasad stosowanych w katechezie. Są one pomocne w osiągnięciu zamierzonych celów. Natomiast katechetyczne oraz biblijne zasady interpretacji Pisma Świętego w katechezie są konieczne.

W prawidłowym procesie nauczania katechetycznego winny być one stosowane kompleksowo i świadomie. Brak któreś z nich wpływa na wierność przekazu katechetycznego i narusza jego integralną treść. Nie dzieje się tak jednak odnośnie do dydaktycznych zasad nauczania. Dydaktyczne zasady nauczania wyraźnie pełnią rolę pomocniczą.

Didactic principles of teaching concerning the structure of the educational material and the way of its being communicated in biblical catechesis
Summary

The content of the presented paper is centered around the one group of didactic principles of teaching and their significance in biblical catechesis. Here are assigned the principles of: gradation of difficulties, pictoriality, employing examples, correlation, relating theory to practice, knowledge permanence, and knowledge efficiency. Applying these principles helps a teacher to analyse the educational material correctly and makes the communicated subjects clear and well arranged from the point of view of his/her pupils. After all, the results of education depend strongly on teacher's action and his/her didactic skills.

Didactic principles of teaching can be truly helpful to the catechist in planning of education process and its subsequent realization, as well as in checking effects of teaching in the field of biblical catechesis. As opposed to catechetical principles of teaching and biblical principles of interpretation of the Holy Scriptures in catechesis, the didactic principles of teaching are of universal character. They are helpful in teaching various school subjects. Moreover, the catechist can select or prefer certain principles without detriment to the correct proceeding of a didactic process.